

УДК 811.111'373.612.2:811.161.2'25]:37
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2022.6.1/14>

Беженар І. В.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Куш Е. О.

Національний університет «Запорізька політехніка»

АНГЛОМОВНІ МЕТАФОРИЧНІ ТЕРМІНИ СФЕРИ ОСВІТИ ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Статтю присвячено аналізу англomовних метафоричних термінів сфери освіти та особливостей їх перекладу українською мовою. У статті визначаються поняття «термін сфери освіти», «метафоричний термін», з'ясовуються фактори появи метафоричних термінів у англійській мові сфери освіти, детальний аналіз англomовних метафоричних термінів сфери освіти, їх походження, структури та способів перекладу.

Під терміном сфери освіти розуміємо лексему чи словосполучення, що слугує засобом номінації професійного поняття визначеної сфери. Метафоричний термін є одиницею номінації фахового поняття, значення якого переосмислюється на основі предметної, ознакової чи функціональної схожості референтів, які порівнюються при метафоризації. Поява метафоричних термінів у досліджуваній сфері зумовлена не тільки здатністю метафоричного терміну точно позначати її фахове поняття, але й розвитком самої сфери та необхідністю номінації її понять, що робиться із вживанням тих, що є відомими, а також буденних і знайомих концептів. Термінологічна метафоризація є семантичним механізмом термінотворення.

Метафоричні одиниці, наявні в англomовній термінології сфери освіти, створено на основі переосмислення одиниць загальнонавчальної мови або термінологічних одиниць інших професійних сфер, які, у свою чергу, було сформовано шляхом словоскладання, афіксації, запозичення з інших мов. Метафоричні освітні терміни англійської мови є не тільки однокомпонентними одиницями, вони входять також до складу терміносполук відповідної сфери.

Переклад англomовних метафоричних термінів сфери освіти здійснюється українською мовою переважно описово. Передача таких одиниць відбувається також шляхом калькування, що може поєднуватися із адаптивним транскодуванням, за допомогою еквівалентного перекладу, а також додаванням або вилученням прийменників. Терміносполуки сфери освіти, наявні в англійській мові, відтворюються комплексно, тобто із вживанням різних перекладацьких трансформацій і способів перекладу. Це дозволяє адекватно відтворити їх значення, пристосовавши їх форму до норм перекладу.

Ключові слова: англійська мова, метафоричний термін, перекладацька трансформація, сфера освіти, спосіб перекладу.

Постановка проблеми. Ефективне функціонування інститутів освіти є одним із ключових факторів успішного розвитку сучасних суспільств. Зміни, які відбуваються у вказаній сфері, знаходять свій вияв у розвитку термінології, яку називають «однією із найбільш динамічних» [11, с. 185; 12, с. 78], визначаючи при цьому такі причини, як «подальше вдосконалення системи освіти, її глобальна демократизація, розвиток сфери електронного навчання тощо» [12, с. 78]. Це й зумовлює інтерес науковців до визначеного шару термінологіки в різних мовах, зокрема англійської, що виконує провідну роль у глобальному світовому співтоваристві нині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Незважаючи на наявність значної кількості наукових розвідок англomовної термінології сфери освіти [6; 11; 12], недослідженими, за нашими спостереженнями, є метафоричні терміни сфери освіти, незважаючи на їх наявність у вказаному шарі термінологічної лексики, що й визначає актуальність їх вивчення.

Мета статті полягає у вивченні метафоричних освітніх термінів, наявних у англійській мові, а її завданнями виступають надання визначення понять «термін сфери освіти», «англomовна термінологія сфери освіти», «метафора», «метафоричний термін», з'ясування факторів появи англomовних метафоричних термінів у англійській мові

сфери освіти, детальний аналіз англомовних метафоричних термінів сфери освіти, їх структури та способів їх перекладу.

Оскільки термін є одиницею позначення певного професійного поняття (наукового, технічного та ін.), а до його ознак відносять наявність дефініції, співвіднесення з фаховим поняттям, термінологічність, що виявляється у їх значенні, системний характер, точність, інформативність, переважно професійну сферу використання [9, с. 11–12; 10, с. 14], під терміном сфери освіти ми розуміємо певний мовний знак на позначення фахового поняття сфери освіти, що має дефініцію, на яку свідомо орієнтуються мовці, що використовують його. Англомова термінологія сфери освіти є систематизованою сукупністю термінологічних одиниць, що вживаються в англійській мові для позначення фахових понять.

Зауважимо, що термінологія сфери освіти почала зароджуватися в англійській мові ще наприкінці VI століття, коли на окремих територіях Британських островів з'явилися найперші школи. Оскільки їх утворювали при монастирях, подібні школи отримали назву *cathedral schools* [16, с. 27]. Пізніше на території середньовічної Англії з'явилися благодійні та граматичні школи (*charity, grammar schools*) [16, с. 28]. Заснування перших університетів у країні (The University of Oxford – 1096 р., The University of Cambridge – 1209 р.) дало поштовх не тільки розвитку сфери вищої освіти, але й диферсифікації сфери освіти загалом та подальшого розвитку відповідної термінології. На це вплинуло багато інших факторів, зокрема колонізація, розвиток та вдосконалення системи освіти на території Північної Америки та інших континентів англомовного світу.

Значна кількість англомовних термінологічних одиниць сфери освіти не з'явилися безпосередньо в ній, а надійшли або зі сфери загальноживаної мови або з інших професійних сфер. Це було здійснено, в першу чергу, шляхом метафоричної транспозиції їх значення, що є фактично «перенесенням назви одного референту на інший на підставі встановленої подібності між ними за відповідними ознаками» [5, с. 46]. Подібний механізм, поряд із процесом метонімізації значення мовних одиниць, внаслідок чого вони шляхом порівняння на основі схожості (метафора) чи суміжності (метонімія), набувають ознак термінологічності та співвідносяться із фахових поняттям, відносять до семантичних [10, с. 59].

Широке вживання метафоричних термінів характерно для різних галузей науки, техніки,

професійної комунікації. Метафоричні терміни загалом є дуже поширеними у різних професійних комунікативних сферах, що зумовлено універсальним характером метафори, на якому наголошують багато науковців. Так, наприклад, Ф. Ніцше зазначав наступне: «...людське знання неминухо метафорично – це істина, у якій ми собі відмовляли, довіряючи таким хибним ідеалам, як буквально значення» [цит. за 7, с. 12]. Метафору називають також «основною формою пізнання та концептуалізації світу» [8, с. 20], «гносеологічною моделлю свідомості людини» [2, с. 6], що підтверджує її здатність до концептуалізації наукового чи професійного знання.

Термінологічна метафоризація – це власне «семантичний спосіб найменування спеціального поняття, що здійснюється на основі предметної, ознакової чи функціональної схожості наукового та побутового об'єктів, який базується на порівнянні та співставленні» [10, с. 51]. Цим і пояснюється, що метафоризація є тим «механізмом термінотворення, який дозволяє досягнути невідоме через відоме, незрозуміле через зрозуміле, складне через просте та ін.» [8, с. 21].

Одним із метафоричних в досліджуваній нами сфері є термін *mainstream*. Зазначена одиниця походить від двох лексем *main* (adj.) + *stream* (n.), які було об'єднано внаслідок словоскладання, що дозволило використовувати з 1600 року цю одиницю в значенні «русло річки» [19, с. 496]. Внаслідок метафоризації значення вказана одиниця почала вживатися в англійській мові в значенні «головний напрям», «панівні погляди» з 1831 року [19, с. 497].

Вказане значення було також переосмислене та при надходженні до сфери освіти почало позначати в системі шкільної освіти Англії та Уельса певний тип шкіл державного сектору, які фінансуються органами місцевої влади [16, с. 188]. На початку XXI століття вказаний термін отримує значення «інтегроване навчання», сутність якого полягає навчанні та вихованні дітей із затримкою у розвитку в звичайних загальноосвітніх школах разом із звичайними дітьми [16, с. 189]. Зазначимо, що перше із вказаних значень свідчить про лінгвокультурне забарвлення досліджуваного терміна та його національну маркованість.

Одиницями термінології сфери освіти, наявними в англійській мові, є метафори *scaffolding* та *looping*. У загальноживаній мові лексема *scaffolding* має значення *помости, ліси*, про що свідчить її словникова дефініція:

«*frame or structure for temporary support in construction*» [19, с. 616].

Метафоричне переосмислення визначеної лексеми призвело до того, що у межах освітньої термінології США він отримав значення «*сукупність технологій, спрямованих на поступове навчання учнів за принципом від простого до складного; підтримка учнів, що здійснюється викладачем при вивченні нового матеріалу для поступового більш глибокого засвоєння теми*» [18, с. 368].

Лексема *looping* походить від англійського іменника *loop* – петля. В результаті конверсії утворилось дієслово *to loop* – робити петлю, охоплювати петлею. Відповідно, загальнолітературне значення одиниці *looping* – охоплення петлею, утворення петель. В термінології шкільної освіти США цей термін використовується для позначення роботи викладача з однією і тією ж групою студентів більше одного року. Прихильники зазначеного підходу переконані, що подібне навчання сприяє розбудові сталих стосунків між учнями та вчителями, яке скорочує час, необхідний для активізації знань на початку навчального року, отриманих у попередньому навчальному році [18, с. 356].

Аналіз фактичного матеріалу свідчить, що метафоричні одиниці, наявні в термінології сфери освіти у Великобританії та США, є не тільки однокомпонентними одиницями. Так, до британської термінології сфери вищої освіти, що з'явилися у результаті метафоричного перенесення значення, належить також терміносполука *sandwich course*. Перший її компонент починає використовуватися в англійській мові у значенні «бутерброд, сендвіч» у 1762 році. Вказана назва походить від назви титулу Дж. Монтегю, четвертого графа Сендвічського, члена Палати Лордів, гравця в карти, який за картярським столом їв холодне м'ясо між двома скибочками хліба:

«*sandwich – 1762, said to be a reference to John Montagu (1718–1792), 4-th Earl of Sandwich, who was said to be an inveterate gambler who ate slices of cold meat between bread at the gaming table during marathon sessions rather than rising for a proper meal (this account of the origin dates to 1770)*» [19, с. 612].

В британській термінології вищої освіти терміносполука *sandwich course* використовується нині для позначення курсу, що включає в себе період часу, призначений для роботи на виробництві з метою використання отриманих знань з певної дисципліни на практиці, тобто фактично йдеться про чергування в процесі навчання теорії з прак-

тикою, про що зокрема свідчить словникова дефініція вказаної сполуки:

«*a college course consisting of periods of study with periods of work between them so that students get practical experience*» [14, с. 288].

Отже, можна сказати, що вказаний термін утворено в результаті метафоризації загальнолітературного значення визначеної одиниці у складі відповідної сполуки.

В результаті метафоричного переосмислення значення в термінології вищої освіти для позначення загальнодоступного університету, який пропонує різні типи курсів для здобувачів, які можуть бути опановані як шляхом онлайн-, так і шляхом традиційного чи комбінованого навчання, став використовуватися термін *university without walls*. Одним із таких університетів є Массачусетський університет Амхерст в США [18, с. 391].

Для номінації окремих понять досліджуваної нами сфери вживаються також одиниці із інших понятійних сфер, які підлягають метафоричному переосмисленню. Про це зокрема свідчить така терміносполука, як *secret weapon*, що вживається для позначення батьків учнів, які сприяють покращенню рівня їхнього навчання, а також дисципліни. Подібну метафоричну сполуку із військової сфери використали у американській програмі «Goals-2000», присвяченій цілям реформування освіти у США ХХІ століття [18, с. 389].

У зв'язку з глобалізаційними процесами, які відбуваються в тому числі й у сфері освіти, постійний обмін інформацією задля її вдосконалення та розвитку у різних країнах світу та України зокрема, зумовлює необхідність з'ясування способів перекладу її термінологічних одиниць, в тому числі й метафоричних, які вважаються науковцями «доволі складними для перекладу, оскільки вони мають образну складову, яку необхідно декодувати та відтворити у його процесі іншомовними засобами» [13, с. 117].

Зазначимо, що серед способів перекладу терміноодиниць англійської мови засобами української виокремлюють насамперед еквівалентний переклад, транскодування, калькування, описовий переклад, лексичну заміну, додавання та вилучення прийменників [1, с. 56–62; 3, с. 279–299; 13, с. 104–121]. Проаналізуємо, які саме із них вживаються для передачі англійських метафоричних освітніх термінів засобами української мови.

Означені одиниці, в першу чергу, відтворюються описово, коли «одиниця замінюється в мові перекладу словосполученням (або більшим за

кількістю компонентів словосполученням), яке адекватно передає зміст цього терміна» [3, с. 297], наприклад: *sizar* – *студент-стипендіат Кембріджського університету*, *sandwich course* – *навчальний курс, в якому навчання чергується із практикою*.

Передача окремих термінів здійснюється також калькуванням, коли «відповідником простого чи (частіше) складного слова (терміна) вихідної мови в цільовій мові обирається, як правило, перший за порядком відповідник у словнику» [3, с. 286], наприклад: *secret weapon* – *секретна зброя*. Зауважимо, що перший компонент вказаної сполуки передається адаптивним транскодуванням, при якому «форма слова в вихідній мові дещо адаптується до фонетичної та/або граматичної структури мови перекладу» [3, с. 282].

Переклад за допомогою еквівалентів, що є «лексичними одиницями, максимально близькими за змістом (але не обов'язково тотожними) з одиницями мови оригіналу» [3, с. 279] не є поширеним при відтворенні англомовних метафоричних термінів сфери освіти, проте він вживається при їх передачі *mainstream* – *інтегроване навчання*.

Передача вказаних одиниць здійснюється також, за нашими спостереженнями, шляхом прийменникового / безприймєнникового перекладу, на вживанні якого як одного із ключових для перекладу термінологічних одиниць англійської мови загалом українською мовою наголошує А. Я. Коваленко [4, с. 36], наприклад: *to nourish with too much learning* – *перевантажувати мозок навчанням*. Доречно наголосити на тому, що більшість термінологічних сполук передаються не тільки із дода-

ванням чи вилученням прийменника, але й власне комплексним шляхом, що передбачає вживання певних перекладацьких трансформацій, а також способів перекладу, які розрізняються перекладацями [3, с. 279–314; 4, с. 22–114].

Так, визначена терміносполука перекладається із вживанням вилучення прийменника *with*, заміни метафоричного дієслова *to nourish* іншим за значенням дієсловом української мови *перевантажувати*, додавання україномовної лексики *мозок* та вилучення таких одиниць, як *too much*. Подібний комплексний підхід дозволяє не тільки відтворити зміст визначеної одиниці, але й пристосувати її до тих граматичних, орфографічних та інших норм, які існують у цільовій мові. На жаль, образна складова при відтворенні аналізованої одиниці українською мовою втрачається.

Висновки та перспективи дослідження.

Таким чином, термін сфери освіти є словом чи словосполученням, яке вживається для позначення її фахового поняття. Метафоричні одиниці англійської мови сфери освіти утворюються від її загальнонавчаних одиниць або одиниць із інших професійних сфер шляхом переосмислення значення на основі його подібності між референтами, які порівнюються у процесі метафоризації. Їх відтворення українською мовою здійснюється переважно описово. Перекладають вказані одиниці також калькуванням, за допомогою еквівалентів, додаванням або вилученням прийменників. Терміносполучення сфери освіти відтворюються комплексно, тобто із вживанням перекладацьких трансформацій і способів перекладу. Це дозволяє пристосувати їх до норм мови перекладу.

Список літератури:

1. Алексеева И. С. Введение в переводоведение : учебное пособие для вузов. Москва : Академия, 2004. 352 с.
2. Галкина О. В. Метафора как инструмент познания (на материале терминов-метафор компьютерного интерфейса) : автореф. дис. . канд. филол. наук : 10.02.19. Тверь, 2004. 20 с.
3. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури : Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця: Нова книга, 2004. 576 с.
4. Коваленко А. Я. Загальний курс науково-технічного перекладу : навчальний посібник для вузів. Київ : Інкос, 2001. 290 с.
5. Куш Е. О. Метафоричні номінації іноземців як засоби експлікації упереджень американських політиків. *Нова філологія*. 2013. № 57. С. 45–48.
6. Мігай Н. В., Камишова Т. М. Англомовна термінологія сфери освіти та її епонімічні одиниці. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. Вип. 48. Том 2. С. 9–12.
7. Полякова Е. Эстетика слова Ф. Ницше. М. : Элиста, 2004. 32 с.
8. Петров В. В. Метафора: от семантических представлений к когнитивному анализу. *Вопросы языкознания*. 1990. № 3. С. 20–32.
9. Татаринев В. А. Общее терминоведение. Москва : Московский Лицей, 2006. 528 с.
10. Ткачева Л. Б. Основные закономерности развития английской терминологии. Томск : Изд-во Томского университета, 1987. 200 с.

11. Цверкун Ю. Б. Особенности терминов высшего образования США (лингвокультурологический аспект). *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2018. № 5 (83). Ч. 1. С. 185–190.
12. Цверкун Ю. Б. Особенности терминологических единиц, входящих в терминотерминологические системы высшего образования Великобритании. *Вестник Пятигорского государственного университета*. 2017. № 4. С. 78–83.
13. Циткина Ф. А. Терминология и перевод. Львов : Вища школа, 1988. 162 с.
14. A Dictionary of Education / ed. by S. Wallace. Oxford : Oxford University Press, 2015. 368 p.
15. Dictionary of British Education / ed. by P. Gordon and D. Lawton. London : Taylor & Francis Ltd, 2005. 304 p.
16. Kandel I. Education in Great Britain and Ireland. London : Palala Press, 2016. 232 p.
17. Page T., Thomas J. International Dictionary of Education. New York : Nichols, 1977. 381 p.
18. Pulliam J., Patten J. History of Education in America. London : Pearson, 2006. 416 p.
19. Skeat W. An Etymological Dictionary of the English Language. Mineola : Dover Publication, 2005. 832 p.

Bezhenar I. V., Kushch E. O. THE ENGLISH-LANGUAGE METAPHORIC TERMS OF THE SPHERE OF EDUCATION AND THEIR TRANSLATION INTO THE UKRAINIAN LANGUAGE

The article is devoted to the analysis of English-language metaphoric terms of the sphere of education and peculiarities of their translation into the Ukrainian language. Notions «term of the sphere of education», «metaphoric term» are defined in the article. Factors of emerging of metaphoric terms in the English language of the sphere of education are clarified; structure, origin and ways of translation are also analyzed in the article.

The term of the sphere of education is viewed as a lexeme or a word combination, used for designation of a professional notion of the abovementioned sphere. A metaphoric term is a unit of designation of a professional notion, the meaning of which is rethought on the basis of subject, characteristic or functional similarity of referents compared through the mechanism of metaphorization. The emergence of metaphoric terms in the analyzed sphere is stipulated not only by metaphoric thinking of a human being and ability of such terms to designate notions of the sphere but by the development of the sphere itself and its notions as well. Metaphoric designation is done on the basis of well-known notions, familiar concepts. Terminological metaphorization is a semantic mechanism of creating of terms.

Metaphoric units, existing in the English-language terminology of the sphere of education, are created on the basis of rethinking of units of commonly used language or terminological units of other professional spheres. Such units can be formed by means of compounding, affixation, borrowing from other languages. Metaphoric educational terms are not only one-component lexical units. They are also components of terminological combinations of the corresponding sphere.

Translation of English-language metaphoric terms of the sphere of education is carried out into the Ukrainian language mostly descriptively. Such terms are also translated by means of calquing, which can be also combined with the adaptive transcoding, equivalent translation, as well as by adding or omitting of prepositions. English-language terminological combinations of the sphere of education are rendered in a complex way, i.e. with the help of translating transformation and ways of translation. It helps to render their meanings and adopt their forms to the norms of translation.

Key words: *the English language, metaphoric term, translating transformation, the sphere of education, way of translation.*